

ERWIN SYLVANUS

jan palach

RIKSTEATRET
—
HØSTEN 1972

ENSEMBLET

*KARI WANG og KNUT M. HANSSON
diskuterer stoffet med skuespillerne.*

ET GLIMT AV FORFATTEREN

Erwin Sylvanus.

Han kom til Norge første gang da «Dr. Korczak og barna» skulle spilles inn av Fjernsynsteatret.

Det var gått 15 år siden krigen sluttet. Men ennå var det vanskelig å være tysker i et tidligere okkupert land. Vi husket for meget og Sylvanus — tyskeren — merket det. Han var nervøs både av den grunn og ved tanken på skuespillets skjebne. Han snakket meget og intenst.

Allikevel, hans arbeide var et inntrengende og avslørende oppgjør med hans eget fedreland og nazistenes forbrytelser under krigen. Det meste av hans forfatterskap har vært viet denne oppgaven, å åpne tyskernes øyne for det som virkelig skjedd, og å advare de yngre generasjoner.

Det har ikke kostet ham lite.

Imens har det ubarmhjertige internasjonale spillet gått sin gang. Som vanlig er det de mindre nasjoner som er ofrene. Idag dreier det seg i dette teater, ved denne forestilling om «Jan Palach», om Tsjekkoslovakia.

Likesom den polske legen Korczak ofret sitt liv for barnas skyld, ga studenten i Praha sitt liv 27 år senere, som symbol.

Som lys. Det samme lys som bålene kaster fra høyder og fjell i Tsjekkoslovakia hver 6. juli — den dagen Johan Hus ga sitt liv på bålet.

Sylvanus er med sin trang til rettferdighet — politisk og sosial — blitt grepet av dette stoffet. Som i «Dr. Korczak» har han gitt det en usedvanlig form.

Erwin Sylvanus er født i 1917. Han har artium ved den humanistiske linje. Deltok frivillig i Wehrmacht og ble dimittert hårdt såret for krigsslutt. Siden 1953 er han forfatter. I senere år også sceneinstruktør for teater, radio og fjernsyn. Har også vært skuespiller. Sist han var i Norge laget han en montasje for Vest-tysk fjernsyn over Hamsuns «Victoria», med norske skuespillere. Sendingen fikk meget god mottagelse i Tyskland.

K. M. H.

ET SPØRSMÅL TIL OSS SELV

Jan Palach ga sitt liv. Han tok det ikke. Han var ingen selvmorder. Det gir oss ingen rett til å fordømme de blant hans landsmenn som har tatt sine liv siden 1968. Slik Jan Palach trer fram for oss i dette stykket, ville en slik fordømmelse ligge ham fjernt.

Vi møter en selvmorderske. Hun kommer fra en barndom i den nazistiske dødsbyen Theresienstadt. Hun oppdager at hennes livsløgn er blitt en bru som førte tilbake til Theresienstadt. Hun orker ikke lenger å leve.

Men vi kan se og vurdere selvmordsmotivet fra en annen synsvinkel. Vi kan tenke oss at hun — og ikke hun alene — vil formulere det slik: Jeg orker ikke igjen å tre inn i løgnens rike. Jeg vil ikke angi andre. Jeg vil ikke spytte på meg selv.

Selvmordet blir et vern om integriteten. Et liv kan bare reddes ved å utslettes. Det dreier seg om en dypt personlig avgjørelse. Den er ikke ment som noe budskap. Man slukker et lys.

Jan Palach tente et lys. Han ga sitt liv i flammene på et tidspunkt da den tsjekkosllovakiske frihetsdrømmen fra 1968 led en langsom kvelningsdød under okkupasjonen.

Dette var ikke en protest mot okkupasjonsmakten. Det var et lys tent for hans landsmenn, mot veier i mørket, mot tilpassing, unntakshet, opportunisme. Skal vi i all beskjedenhet våge å sammenlikne hans død med Oslo-studentenes protestmøte mot riksrådsforhandlingene i 1940?

I uker og måneder brente lyset høyt og klart. Alle øyne var vent mot det. Myndighetene isolerte flammen forsiktig for at den ikke skulle få en ladet atmosfære til å eksplodere. Tiden var ikke inne for å slukke det med spytteklyser. Man ventet en rom tid med å gripe inn mot studentene som omdøpte plassen ved Universitetet til Jan Palachs plass og om nettene malte hans navn på murene.

Langsamt ble grepet strammet: La folk få tid til å glemme. Gi dem tid til å tilpasse seg. La dem selv vende blikkene bort fra den utålelige flammen — et symbol på brustne håp og kanskje en anklage mot dem selv. Så litt etter litt ble spytteklysene grovere — mot neurotikerne, den sinnsforvirrede, redskapet for kontra-revolusjonen.

Så ble det stille. Jan Palach skulle bli en ikke-person.

Han og hans krets hadde sine illusjoner om politikk. De spådde feil ut fra troen på at et land ikke kan regjeres uten folket.

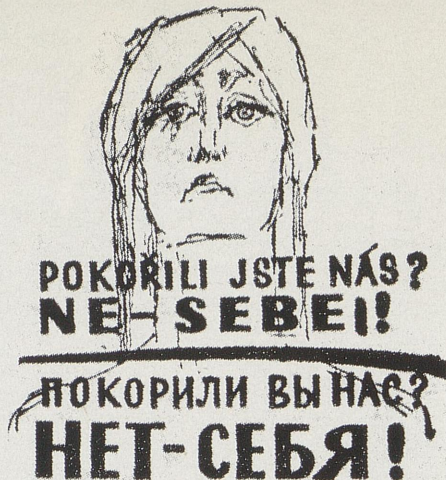
Vi realister kan belære dem med en politiskmatematisk lov: jo svakere støtte et maktapparat har i folket, jo større blir karrieremulighetene for dem som melder seg til tjeneste. Kandidater vil melde seg, om ikke de dugeligste.

Denne loven kan delvis settes ut av kraft, som under okkupasjonen av Norge ved at frykten for nederlag, sammenbrudd og gjengjeldelse blir en effektiv motvekt mot fristelsen.

Denne frykten har vært svakere i Tsjekkoslovakia. Karrieristene er tilstrekkelig mange til å holde et knirkende maskineri i gang.

«Om dere har
ydmyket oss?
Nei — dere selv!»

Tsjekkoslovakisk
plakat fra
høsten 1968.

Blant dem fins noen med brennende tro — stalinistiske og ny-stalinistiske fanatikere. De krever mere blod. De blir ikke sett på som særlig brukbare. De nye karrierister er sjelden hysterikere og fanatikere. Myten er ikke noen brennende fakkell i deres sinn. Hos dem blir myten rent funksjonell: en behagelig legitimering av et maktapparat uten etiske hemninger i sin politiske adferd — i dette tilfelle også et klart okkupasjonsregime.

1968 er kommet på avstand. Var det en drøm? Mørket har senket seg. Hva så med flammen fra Wenzel-plassen som tente lys i tusen helligdommer — i menneskers sinn?

Vi vet det ikke.

Den enkle framskrittstroen i forrige århundre ga nytt innhold til en tradisjon: martyrenes blod var kirkens sed. Frihetens og sannhetens martyrer ble garantert udødelige — i framskrittets navn. I vårt hundreår har vi hatt for mange martyrer. Vi kan ikke holde tall på dem. Vi husker ikke den ene fra den andre.

Også det høyeste offer, det Jan Palach ga, blir en sed på stengrunn for himmelens fugler.

Friheten omfatter også friheten til å gi sitt liv. Det fins to hederlige syn på friheten. Det ene er det instrumentelle: den er så nyttig for økonomien, for åndslivet, for politikken. Det andre er det eksistensielle: den er et høyeste gode, den har sin rot og sin begrunnelse i menneskets natur.

Bak Jan Palach, slik vi skimter ham, kan vi skimte begge syn bak hans bruk av friheten. Han handlet etter sin natur — samvittighetsmennesket som står til ansvar for seg selv. Men han ville også oppnå noe — for sitt folk, for menneskeligheten.

Kanskje kan vi våge denne påstanden: den handling som springer ut av det eksistensielle synet på friheten har også den sterkeste instrumentelle effekt.

Skal Jan Palachs lys holdes brennende?

Det er ikke lenger et spørsmål vi skal stille til andre. Vi skal bare stille det til oss selv. Hver av oss, her som i Praha, treffer selv avgjørelsen — i enerom.

Det brenner ikke lenger som en fakkell i et sammenhengende mørke. Den kan bare brenne som tusen spinkle lys i tusen skilte mørke rom — i våre sinn.

De tusen svarene kan igjen — kanskje — avgjøre om flammen en gang på ny skal lyse over verden fra Wenzel-plassen.

John Sanness.

Moren — EDEL ECKBLAD

Piken — BIRGITTA EDBERG

TSJEKKOSLOVAKIA

FRA JANUAR 1968 TIL JANUAR 1969

- 5/ 1-1968: President Antonin Novotny går av som partileder og etterfølges av Alexander Dubcek.
- 22/ 3-1968: Novotny går av som president.
- 30/ 3-1968: Ludvik Svoboda velges til president.
- 10/ 4-1968: Sentralkomiteen vedtar et nytt partiprogram, det såkalte aksjonsprogrammet.
- 17/ 5-1968: Sovjets forsvarsminister Andrej Gretsjko kommer på besøk. Samtidig er statsminister Aleksej Kosygin i Tsjekkoslovakia på ferie.
- 22/ 5-1968: Offisiell kunngjøring om sovjetiske militærøvelser i Tsjekkoslovakia i juli.
- 29/ 5-1968: Dubcek uttaler at partiet «er besluttet på å rense seg for dem som har ansvaret for fortidens deformasjoner.»
- 20/ 6-1968: Arbeidermilitsen i Praha sender et brev til den sovjetiske ambassade og gir uttrykk for sin lojalitet overfor det sovjetiske folk, det sovjetiske kommunistparti og dets ideer.
- 27/ 6-1968: Manifestet «2000 ord» trykkes i Literarni Listy, med appell om konsolidering av det som er erobret ved demokratiseringen, og om kamp mot stalinistiske partiledere på det lokale plan.
- 8/ 7-1968: Den tsjekkoslovakiske partiledelse takker nei til en innbydelse til et øst-europeisk toppmøte i Warszawa.
- 11/ 7-1968: Det sovjetiske partiorganet Pravda angriper «kontrarevolusjonære» tendenser i Tsjekkoslovakia.
- 14-15/ 7-1968: Lederne i Sovjet-Unionen, Polen, Øst-Tyskland, Bulgaria og Ungarn møtes i Warszawa og appellerer til den tsjekkoslovakiske partiledelse om å bekjempe kontrarevolusjonen i landet.
- 29/7-1/ 8-1968: Konferansen i Cierna nad Tisou på den sovjetisk-tsjekkoslovakiske grense.
- 3/ 8-1968: Bratislava-erklæringen fra toppmøtet i Bratislava mellom alle Warszawa-pakt-landene unntatt Romania.
- 21/ 8-1968: Invasjonen. Dubcek, statsminister Oldrich Cernik og to andre medlemmer av det tsjekkoslovakiske partipresidium bortføres fra partihovedkvarteret av sovjetiske soldater. President Svoboda avslår å utnevne ny regjering.
- 23/ 8-1968: Svoboda reiser til Moskva for å forhandle.
- 26/ 8-1968: Moskva-protokollen undertegnes.
- 13/ 9-1968: Lov om gjeninnføring av pressesensur vedtas.
- 16/10-1968: Avtale om midlertidig stasjonering av sovjetiske tropper i Tsjekkoslovakia undertegnes av statsministrene Kosygin og Cernik.
- 8/11-1968: Ukemagasinet Reportér stanses i tre uker.
- 7-8/12-1968: Josef Smrkovsky, Dubcek og Cernik reiser til Kiev for å forhandle med Bresjnev, Kosygin og Pjotr Sjelest, Ukrainas partileder.
- 22/12-1968: Gustav Husák, partileder i Slovakia, forlanger at Smrkovsky skal forlate plassen som nasjonalforsamlingens president og erstattes med en slovak. Smrkovsky går av i begynnelsen av januar og etterfølges av Petr Colotka.
- 16/ 1-1969: Jan Palach heller bensin over seg og brenner seg til døde på Wenzelsplassen i Prahassentrum.

Jan Kristofori: «Slottet» — inspirert av Kafkas roman.

FRANZ KAFKA OG KULTURLIBERALISERINGEN

Et særtrekk ved kulturliberaliseringen i Tsjekkoslovakia i midten av 1960-årene var den plass Franz Kafka og hans diktning fikk. Det ble nesten umulig å skrive om Tsjekkoslovakia uten å komme inn på Kafka. Franz Kafka ble født i Praha og bodde der i mange år — i Gamlebyen. Under stalinismen var det umulig å få tak i bøker av Kafka i Tsjekkoslovakia. Ikke engang på bibliotekene kunne man få låne «Prosesen» eller «Slottet». Men i 1962—63 kom Kafkas gjenoppreisning med en slik styrke og voldsomhet at det i løpet av kort tid hersket den reneste Kafka-psykose i Tsjekkoslovakia. Hans bøker ble utgitt igjen, de forskjellige bygninger som hadde tilknytning til Franz Kafkas liv, ble betraktet som severdigheter og familiegraven på den jødiske kirkegården ble nærmest et valfartssted. Interessen for Kafka fikk i Praha så demonstrative utslag at man ved oppsetningen av Edward Albee's stykke «Who's afraid of Virginia Woolf» forandret tittelen til «Hvem er redd for Franz Kafka».

Problemet Franz Kafka ble noe mer enn et litterært debatt-tema. Det ble i like stor grad en politisk og filosofisk debatt. Generelt ble Kafka symbolet på kravet om kulturpolitisk frihet og kulturkontakt med den vestlige verden. Over hele Øst-Europa ble myndighetenes holdning til Kafka en indikator på graden av kulturpolitisk frihet.

En ung tsjekkisk litteraturkritiker uttalte under den Kafka-debatt som pågikk i midten av 1960-årene, at Franz Kafka hadde vært usedvanlig realistisk og sannspådd i sine fremtidsvyer. Stalintiden og undertrykkelsen ble jo nettopp et gigantisk vidnesbyrd om den påtvungne fremmedgjørelse av menneskene, som er så sentral i Kafkas diktning. Kafka hadde avslørt den totalitære stat i alle dens former — fascistisk, nazistisk eller stalinistisk.

Fra Jahn Otto Johansen:

Tsjekkoslovasias skjebnetime, Oslo 1968, s. 15.

*Julehilsen
fra Praha, 1970.*

STUDENTEN JAN PALACH

Jan Palach ble født 11. juli 1948 i en av Prahas forsteder. Da han var ti år gammel, døde hans far. Faren hadde vært funksjonær. Moren fikk ansettelse som ekspeditrise. Hans eldre bror Georg gikk i lære som glassblåser.

Sytten år gammel tok han artium og ble student ved Karlsuniversitetet. I det filosofiske fakultet interesserte han seg først og fremst for fagene sosiologi og psykologi. Han var en glødende beundrer av den første tsjekkosllovakiske presidenten, Thomas Masaryk. Gjennom hans taler og skrifter fant Jan frem til en demokratisk-sosialistisk livsoppfatning. I 1967 (66?) besøkte han Sovjet-Unionen. Han følte en engasjert tilknytning til de sovjetiske folkeslagene, men vendte tilbake med den erkjennelse at i det sovjetiske system var sosialismen og demokratiet ikke blitt en enhet på marxistisk grunnlag — slik man hadde håpet. Derimot mente han å finne en slik enhet i den Dubcekske modell.

Som barn var han munter og oppvakt. Fritiden gikk for det meste med til botanisering. Etter hjemkomsten fra Sovjet kunne hans venner merke at han stadig ble mere innadvendt, eftertenksom. Han ble stillferdig, trakk seg inn i seg selv.

Hans utpregede rettferdighetssans blir fremhevet som et særlig karaktertrekk.

Okkupasjonen 21. august 1968 gjorde et voldsomt inntrykk på ham. Han oppsøkte den sovjetiske ambassaden, ble arrestert og vendte hjem etter fire dager. Det virket som om han var ute av stand til å fatte det som var skjedd og skjedde. Han og hans meningsfeller utarbeidet en plan som gikk ut på at de, en efter en, skulle brenne seg offentlig til døde. Jan Palach trakk lodd nr. 1 da rekkefølgen skulle besluttes. Den 16. januar 1969 helte han bensin over seg ved statuen av den hellige Wenzel og tente selv på. 19. januar døde han av brannsårene etter å ha bønnfald kameratene om ikke å gjøre det samme.

Han ble bisatt i Karlsuniversitetet. Kisten ble fulgt av det uten sammenligning største sørgetog Prahas lange historie kjenner. I et dagboksnotat har han som seksten-åring tatt skarp avstand fra selvmord som løsning på en personlig krise. Jan Palach oppfattet ikke sin frivillige handling som selvmord men som en gjerning av politisk karakter. Har han hatt et forbilde, er dette uten tvil Johan Hus.

Ennå blir hans grav hver dag besøkt av mange mennesker. Bildet av ham er tatt bort. Navnet hans er hugget vekk. Men et vell av friske blomster forteller hvor høyt han blir aktet, forstått og elsket.

E. S.

*Studiekameraten — HEGE ROHDE
Omkring henne: Pengeveksleren, Piken og Arbeideren.*

JAN PALACHS BREV

Da vårt folk befinner seg i en dyp krise av håpløshet, har vi besluttet å gi uttrykk for vår protest og vekke våre medborgere på følgende måte: Vi er en gruppe frivillige som er rede til å gå i døden ved å brenne oss selv. Jeg har æren av å ha trukket lodd nummer én og dette gir meg retten til å skrive det første brevet og bli den første fakkelen.

Våre krav er:

1. Øyeblikkelig opphevelse av sensuren.
  2. Forbud mot avisen Zpravy som blir utgitt av okkupantene.
- Våre krav er ikke overdrevne, tvert imot. Hvis disse betingelser ikke er oppfylt innen fem dager (dvs. innen 21/1-1969) og hvis befolkningen ikke støtter opp om dem, vil flere fakler brenne. Tenk på at en av deres kjære kan være blant dem.

«Fakkell nr. 1»

«P.S. Mere ild vil vel ikke bli nødvendig.»

Johan Amos Comenius (1592—1670) var tsjekkisk filosof, dikter, biskop for de Bøhmiske Brødres unitet, dessuten en pioner i den nyere pedagogikkens historie. Hele sitt bevegde liv kjempet han mot sosial urett, for toleranse, for naturrettsideen.

En av Comenius' hovedtanker gikk ut på at alle mennesker uten hensyn til stands- og raseforskjell hadde krav på undervisning og opplysning. I skrift og tale kjempet han for ideen om allsidig metodisk opplæring «av alle, i alt...». Blant hans mest kjente verker er «Didactica magna» (Den store undervisningslære), «Janua linguarum» (Språkdøren) — og «Orbis sensualium pictus» (Verden i bilder) — her ble for første gang bilder tatt i bruk i undervisningen! Det sier også noe om Comenius' allsidighet at han i «Schola ludus» dramatiserte hele årets pensum i 8 skuespill, og skrev et viktig forord om skoleteatrets store oppgave!

Blant dem som fulgte opp mange av Comenius' tanker, var Thomas G. Masaryk (1850—1937), Tsjekkoslovakias første president. Vi siterer her noen av hans tanker om demokratiet:

«Demokratiet er ikke bare en statsform, ikke bare det som står skrevet i konstitusjonen, demokratiet er et livssyn, det bygger på tillit til menneskene, tro på menneskelighet og humanitet, og uten kjærlighet fins det ingen tillit liksom det heller ikke uten tillit fins noen kjærlighet. Jeg har engang sagt at demokrati er diskusjon. Men en fruktbringende diskusjon har som forutsetning at menneskene stoler på hverandre og at de er innstilt på ærlig og redelig å søke sannheten. Demokrati er en samtale mellom likemenn, en drøftelse mellom frie borgere for åpne dører. Ordet «parlament» er etter sin grunnbetydning uttrykk for en skjønn tanke, måtte den bare realiseres!»

Fra Karel Capek: *Samtaler med president Masaryk*, Oslo 1968, s. 262—263.

Fra Praha.

Fra Wenzel-plassen.

JAN PALACH

Av ERWIN SYLVANUS

Oversatt og bearbeidet av KNUT M. HANSSON

Instruksjon: KNUT M. HANSSON
Mimisk handling: KARI WANG
Scenografi: PER FJELD
Kostymer: RAGNHILD ENGEBRET

De som er med:

Moren EDEL ECKBLAD
Studiekameraten HEGE ROHDE
Den forhenværende GUNNAR SIMENSTAD
Pengeveksleren GUSTAV ADOLF HEGH
Arbeideren KOLBJØRN BRENDA
Piken BIRGITTA EDBERG
Forfatteren BERNT ERIK LARSEN

Turnéleder: Gunnar Simenstad
Inspisienter: John Edwards og
Arne Abrahamsen

Spilletid: Ca. 2½ time, en pause.

Arbeideren — KOLBJØRN BRENDA

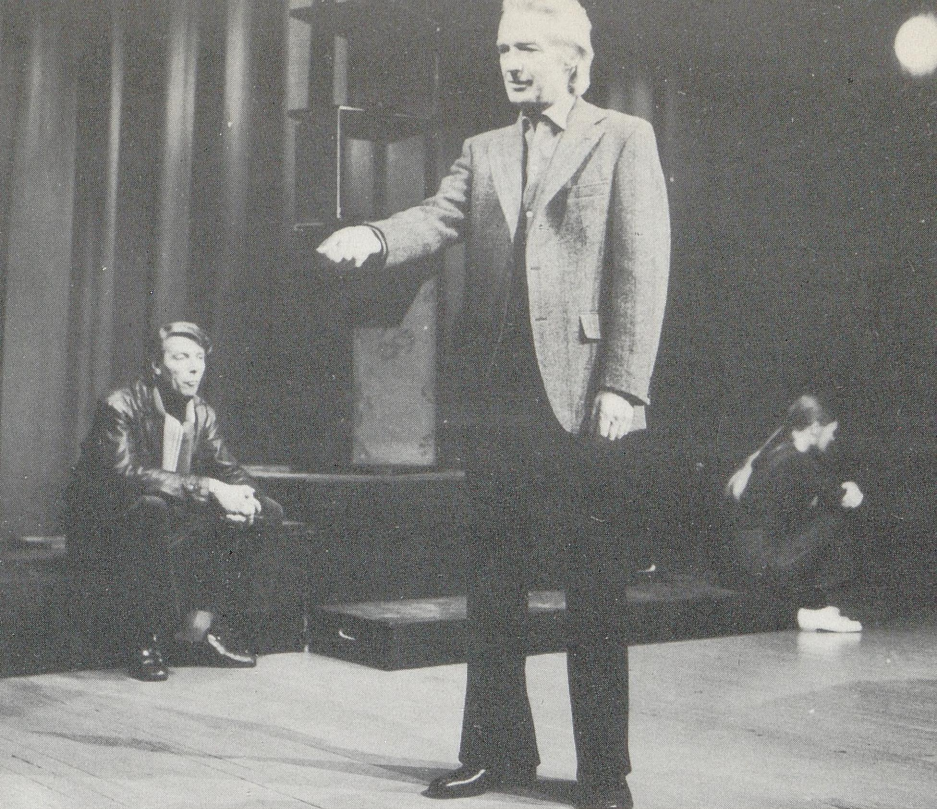
Om og fra manifestet «To Tusen Ord til arbeidere, bønder, funksjonærer, vitenskapsmenn, kunstnere og alle andre».

Manifestet «To Tusen Ord», offentliggjort i avisen Literarni Listy 27. juni 1968, viser det tsjekkosllovakiske folks støtte til de nye menn: Alexander Dubcek og hans medarbeidere. «To Tusen Ord» gir uttrykk for forholdene som fremtvang den politiske omveltningen våren 1968, og for nasjonens krav — og håp — til fremtiden. Manifestet som er satt opp av forfatteren Ludvik Vaculik, en av de ledende skikkelsene i den utviklingen som hadde ført til frigjørelsen på nyåret, var opprinnelig undertegnet av omlag 70 personer. Etter kort tid ble det imidlertid et alment ønske å få støtte manifestet med sitt navn!

Utdrag:

Vi krever at pressen som ble redusert til talerør for det forstenede byråkrati, forvandles til talerør for alle positive politiske synsmåter. — — — La oss opprette komiteer til beskyttelse av ytringsfriheten. — — — Om vi får høre underlige nyheter, skal vi undersøke nærmere, prøve dem på nytt og sende bud til pålitelige kilder, deres svar skal vi slå opp, til og med på porter. Vi skal støtte politiet under forutsetning av at det bare griper inn ved lovovertrjedelse. Vi søker ikke anarki eller en tilstand av alminnelig usikkerhet. La oss unngå disputer med naboene og la oss slippe å bli sønderrrevet av politiske grunner.

Forfatteren — BERNT ERIK LARSEN

OM TANKE- OG YTRINGSFRIHET

Hvis alle mennesker undtagen ett var av samme mening, og dette ene var av motsatt mening, hadde menneskeheten like liten rett til å kneble dette ene menneske, som dette ene menneske hadde rett til å kneble menneskeheten, hvis han hadde makt til det. Hvis det var så at en mening bare var en personlig eiendom uten verdi for andre enn eiermannen, og berøvelsen av ytringsfriheten således bare en urett mot den enkelte, kunde det gjøre noen forskjell om denne urett blev begått mot en enkelt eller mot mange. Men det særegne ved den urett som begås når en mening undertrykkes, er at den representerer et tyveri fra hele menneskeheten: fra efterslekten så vel som fra den samtidige generasjon; et tyveri som går enda mer ut over dem som avviker fra den mening som undertrykkes enn over dem som deler den. Hvis den undertrykte mening er riktig, berøves de en anledning til å erstatte villfarelse med sannhet; er den gal, mister de noe nesten like verdifullt: det klarere og mere levende uttrykk for sannheten som fremgår av dens kamp mot løgnen.

Pengeveksleren — GUSTAV ADOLF HEGH

Forbud, mangel, restriksjoner . . . overalt hvor det råder forhold som føles og er urimelige, oppstår svartebørsen. Den illegale tuskhandel mennesker imellom, nødvendig for å mestre situasjonen. Grensen mellom det lovlige og ulovlige utviskes. Mennesker må ha mat, må ha bolig, må ha noen få, små muligheter for avkobling. . . sigaretter . . . brennevin . . .

«Wollen Sie tauschen?»

Den eldre generasjon husker svartebørsen i Norge 1940—45 . . . Aftenpostens bittesmå annonser: «Brukt barnesluffe ønskes byttet . . .»

Den yngre generasjon må ikke tro at Ladä er en forbryter. Man har stengt veiene for ham. Han må slå seg igjennom på et vis. — Men beklage hans situasjon, må man jo.

«JAN PALACH»

Sosialismen har i hvert fall det tilfelles med kristendommen at den tidlig ble forrådt og forvrent av maktsyken. Den ble, som kristendommen, satt i maktens tjeneste, i statens, nasjonens, partiets. Den ble gjort til middel for ganske andre mål enn de egne og ble, som kristendommen, en uhyggelig karikatur av seg selv, der hvor dette skjedde. Dens ansikt ble umenneskelig — og det tsjekkiske forsøk på å motstå det og skape en «sosialisme med menneskelig ansikt» har også sine paralleller i kirkens historie. Jan Palachs offer har den samme bakgrunn som de andre martyrer i vår historie: Kampen for menneskelighet og altså for frihet mot en autoritær maktvilje.

I denne kamp har det tsjekkiske folk gamle tradisjoner. Det var kirkens umenneskelige ansikt som den 6. juli 1415 slukte Jan Hus med sitt flammegap og knuste hans og hans engelske læremester Wicklifs reformbevegelse, naturligvis under påskudd av å ville det beste. Det vil alltid makten. For den er ikke bare grusom, men også feig og kaller seg alltid noe annet — sjelens frelse eller folkets velferd.

Det ser ut som det gikk noe ærligere til da den mann ble slått ihjel ved hvis statue Jan Palach tok sitt liv: Wenzel, den bøhmiske nasjonalhelgen, var en from hersker og gjorde hva han kunne for å gjøre alvor av sin kristendom. Han ble slått ihjel av en maktsyk bror, Boleslav, i 938. En annen bakgrunn har den andre bøhmiske skytshelgen, Nepomuk, som også nevnes i Sylvanus' spill om Palach. Her var det kongen som brukte makten. Da Nepomuk nektet å røpe for kongen hva dronningen hadde sagt i sitt skriftemål, ble han torturert og til sist kastet i Moldau. (1383).

Maktsyken er den farligste, den mest smittsomme og mest nedbrytende av alle de onde krefter som har herjet blant menneskene. Den er selve dødssynden i vår historie: «Synden mot den hellige ånd», mot det lys som venter på sin befrielse i hvert menneske og som aldri vil noe annet enn seg selv — som vil sannhet og derfor også frihet for alle, frihet til å søke, til å tvile, velge og tvile igjen, frihet til å utfolde sine høyeste evner, de som gjør oss til mennesker og som alene kan gi våre samfunn et menneskelig ansikt: Tanken, evnen til å åpne seg for all verden og erkjennende ta den inn i seg, og den emosjonelle evne som er så nær beslektet med denne intellektuelle — evnen til medlevelse og medlidelse, til identifikasjon, til å oppleve medmennesket, ikke som et middel til noe eller som representant for noe, men som et mål og en verdi i seg selv. Det er denne verdiopplevelse som gjør selvovertinnelsen og offerviljen mulig i oss og som også skulle gjøre en »sosialisme med menneskelig ansikt» mulig.

Jan Palach var ikke en hysterisk nasjonalist som drepte seg i protest mot et annet folk, ingen fanatisk partigjenger som ofret seg for «partilinjen». Han var en protest mot alt dette. Han gjorde seg selv til ild og lys for å gjøre umenneskeligheten, maktviljen og dens løgner synbare for alle.

Jan Hus, født i 1369, døde på bålet i år 1415. Sitt avskjedsbrev til det tsjekkiske folk avsluttet Jan Hus slik: «Jeg ber dessuten om at dere må elske hverandre, om at dere ikke må tillate undertrykkelse av gode menn, og at dere alltid vil søke sannheten.»

Men er ikke sammenligningen mellom ham og hans navnebror, Jan Hus, allikevel falsk? Brente ikke Jan Palach seg selv, mens Jan Hus ble brent av de andre, ufrivillig? Nei, Jan Hus gikk også av egen fri vilje i døden, han visste hva som ventet ham, han hadde kunnet bøye seg og leve. Og i likhet med Jan Palach kjempet han, som alle menneskelighetens og frihetens martyrer, mot en autoritær, absolutistisk og elitær maktvilje. Et av hovedpunktene i anklagene mot ham var hans demokratiske oppfatning av det sentrale kristne sakrament, nattverden. Kirken utdelte nattverden på to måter, én for presteskapet og én for folket: Legfolket fikk bare brødet, ikke kalken. Kristi blod var forbeholdt prestene som alene kunne utføre hele den frelsende handling i Kristi, Sannhetens sted. (Dette var naturligvis ikke den opprinnelige kristne nattverdsskikk, den vant først frem i Middelalderen). Det, at ethvert menneske skulle være verdig til å ta del i hele sannheten, uten den geistlige elites mellomkomst, det var et angrep mot selve sentret i kirkens maktposisjon. I dag er sentret flyttet fra det religiøse til det ideologisk-politiske plan, men ånden er den samme: Massene vet ikke sitt eget beste, kjenner ikke sannheten. Det gjør derimot den intellektuelle «revolusjonære» elite, og ettersom den sannhet de sitter inne med om samfunnsutviklingen og folkets beste er absolutt og uomtvistelig, (i Middelalderen påberopte man seg «åpenbaringen», i dag «vitenskapen og dialektikken»), så er det den utvalgte elites rett og plikt å føre folket til frelsen og det med alle midler. Vildfarne sjeler, kjettere, partifiender, samfunnsgrupper, ja hele folk, må ofres, det er både til deres eget og til helhetens beste og det er nødvendig for fremtidens idealsamfunn.

Den moderne autoritære og absolutistiske forvrengning av sosialismen er en arv fra den middelalderske kirke og dennes forakt for menneskeverd og menneskeliv, som igjen sprang ut av dogmet om den forvaltede sannhet og den eneste rette frelse. Erwin Sylvanus henspiller direkte på denne sammenheng der hvor det heter: «Dere drømmer om revolusjonære situasjoner som bare dere — som dere innbiller dere — vet å gjennomskue. Arbeiderne betrakter dere slik som de skulle være ifølge pavene for de forskjellige sosiologiske skoler.»

I Dostojevskis «Storinkvisitoren», hvor hovedpersonen, likesom i Sylvanus' spill, ikke sier et ord, er den gamle Inkvisitors anklage mot Menneskesønnen at han overvurderer menneskene, massene, ved å ville gjøre dem fri. Det er en forbrytelse mot de små menneskebarn, de lider bare under friheten og gir den med glede fra seg til den første den beste fører som lover dem brød og sikkerhet. Brødet, legemets ve og vel, er den sterkeste av alle makter — mot den er friheten og sannheten ingenting. Mot denne sataniske fører-filosofi har det enkelte menneske atter og atter reist seg og med sin forakt for brødet, sikkerheten og sitt legemes ve og vel vidnet mot dens løgn. De er Menneskets vidner og lysbærere ned gjennom vår historie — som bare er hva den er i kraft av dem som var i stand til å overvinne alt det lave og likegyldige, det redde, feige og onde som også lever i oss. Til dem hørte Jan Palach. Og det er ingen tyrannene frykter mer enn dem. For de har ingen makt over ham som ikke frykter døden. For alles øyne knuser han tyrannens bilde av verden og mennesket. Han har sin sikkerhet i en annen og dypere virkelighet enn den som er kjent av de sosialister som er fremmedgjort av sin doktrinære marxisme. «Hans død er ikke forutsett i deres dialektikk,» sier medstudenten hos Sylvanus.

Man brenner i dag ikke lenger mennesker enkeltvis og offentlig. Bak murene, i sannhetens kamre og kjellere, hersker fremdeles Storinkvisitoren og Middelalderen, men den Gamle er blitt feigere og enda ivrigere etter å kamuflere seg. Jan Palach tente middelalderbålet selv og gjorde sannheten synbar for oss.

«Vi vet ikke om De angrer på at de kom og hørte vår beretning», sier Sylvanus til sist. De synes kanskje ikke den er så aktuell akkurat hos oss, vi har det jo så bra, ingen «middelalder» her og det kan ikke hende hos oss! Ikke det? Husker De ikke vår egen middelalder, den ligger jo bare 27 år tilbake? Men De så den kanskje ikke, ikke slik? Men i alle tilfelle: Dette, hos oss, det gjelder ikke lenger! Hos oss, det er i dag allesteds i menneskenes verden . . .

Aasmund Brynildsen.

Den forhenværende — GUNNAR SIMENSTAD

PRAHA-STUDENTEN SOM BRAKTE LIVET
SOM OFFER FOR SITT LANDS FRIHET

jan palach

ET SKUESPILL AV ERWIN SYLVANUS

Jan Palach ville ikke være selvmorder. Han ville yte et offer og ved sin død symbolisere dét Tsjekkoslovakia strebet etter i de korte frihetsmånedene 1968.

Vi møter ikke hovedpersonen selv i stykket, men får hans personlighet og hans offervilje belyst gjennom hans nærmeste — moren, vennene, piken han elsket.

Det er et sterkt, levende skuespill som utvilsomt vil vekke stor interesse overalt hvor det blir oppført.

Oversatt av Knut M. Hansson.

DREYER

VELKOMMEN I TEATRET!

Her er teatrenes repertoar for høsten 1972:

Er De utenfor Oslo, Bergen, Trondheim og Stavanger, kan De se disse forestillingene:

RIKSTEATRET:

Egne oppsetninger:

Landsturnéer:

«Catilina» av Henrik Ibsen.

Bearbeidet av Jon Nygaard.

Instruktør: Svein Erik Brodal. Dekor: Snorre Tindberg.

Turné fra 2/9—29/9.

«Penger i banken» av Curth Flatow.

Oversetter/instruktør: Jon Lennart Mjøen. Scenografi: Per Fjeld.

Turné fra 14/9—24/11.

«Fru Inger til Østråt» av Henrik Ibsen.

Instruktør: Elisabeth Bang. Scenografi: Gunnar Alme.

Turné fra 18/9—24/11.

«Jan Palach» av Erwin Sylvanus.

Oversetter/instruktør: Knut M. Hansson. Scenografi: Per Fjeld.

Turné fra 22/9—25/10.

«Fru Carrars gevær» av Bertolt Brecht.

Oversetter: Hartvig Kiran. Instruktør: Karen Randers-Pehrson.

Turné fra 18/10—23/11.

En kabaret med Rolv Wesenlund, Sølvi Wang og Egil Monn-Iversen.

Turné 14 dager i september/oktober i Trøndelag og Nord-Norge.

Teatret vårt — Regionteater for Møre og Romsdal:

«Tvillingene» av William Shakespeare.

Oversetter: Johan Borgen.

Instruktør: Kjetil Bang-Hansen. Scenografi: Guy Krohg.

Fra NATIONALTHEATRET:

«En aften med Per Aabel».

Turné fra 13/9—2/10 på Vestlandet.

«Et dukkehjem» av Henrik Ibsen.

Instruktør: Edith Roger. Dekor: Guy Krohg.

Turné fra 18/10—29/10.

Frå DET NORSKE TEATRET:

«Påske» av August Strindberg.

Instruktør: Gerhard Knoop. Scenografi: Snorre Tindberg.

Turné frå 2/10—22/10.

For skolane:

Eit Vinje-program.

Turné frå 1/11—ca. 1/12.

For barna:

«I Bakvendtland» — eit leikespel av Alf Prøysen, dramatisert av Gudrun Waadeland. Regi: Rolf Daleng.

Turné frå 1/11—ca. 9/12.

Fra TRØNDELAG TEATER:

For barna:

«I Bakvendtland» — et lekespill av Alf Prøysen, dramatisert av Gudrun Waadeland. Regi: Rolf Daleng.

Fra ROGALAND TEATER:

For skolene:

«Jorda rundt på 80 dagar» av Jules Verne.

Øversetter: Svein Erik Brodal. Instruktør: Ragnar Holen.

På HÅLOGALAND TEATER:

«Agentene» av Magnar Mikkelsen.

Instruktør: Gunnar Bull Gundersen. Scenografi: Kari Gravklev.

Er De i Oslo, kan De se disse forestillingene:

NATIONALTHEATRET:

Hovedscenen:

«Loke» av Peder W. Cappelen. Regi: Eva Skøld.

«Hvem er Ernest?» av Oscar Wilde. Regi: Kjetil Bang-Hansen.

«Spøksonaten» av August Strindberg. Regi: Stein Winge.

«Et dukkehjem» av Henrik Ibsen. Regi: Edith Roger.

«Den spanske flue» av Franz Arnold og Ernst Bach.

Regi: Hans Dahlin.

«Her bor de gale» av Kent Andersson og Bengt Bratt.

Regi: Magne Bleness.

Amfiscenen:

«Alice i underverdenen». Minimusical av Klaus Hagerup og Sverre Bergh. Regi: Stein Winge.

«Filantropen» av Christopher Hampton. Regi: Janken Varden.

«Gengangere» av Henrik Ibsen. Regi: Pål Løkkeberg.

Det oppsøkende gruppearbeidet om pendlerne spilles fra slutten av oktober. Regi: Janken Varden.

«Kierlighed uden strømper» av Johan Herman Wessel.

Regi: Finn Kvalem.

«For lukkede dører» av Jean-Paul Sartre. Regi: Stein Winge.

«Saker og ting» av Ingrid Sjøstrand. Regi: Kyrre Haugen Bakke.

For barna: (på Amfi fra september).

«En modig mygg» av Turid Balke. Regi: Turid Balke.

DET NORSKE TEATRET:

«Bør Børson jr.» av Johan Falkberget. I ny dramatisering med songtekstar av Harald Tusberg og musikk av Egil Monn-Iversen.

Regi: Sverre Udnæs.

«Ragnhildtreet» av Tormod Skagestad. Regi: Tormod Skagestad.

«Det stig av hav. . .» av Tormod Skagestad. Regi: Tormod Skagestad.

«Påske» av August Strindberg. Regi: Gerhard Knoop.

For barna:

«Veslefrikk med fela» — barnemusical av Asbjørn Toms.

Musikk: Tor Hultin. Regi: Rolf Daleng.

SCENE 2:

«Om sju jenter» av Erik Torstensson. Regi: Ingebjørg Sem.

«Skitne hender» av Jean-Paul Sartre. Regi: Svein Erik Brodal.

For barna:

«I Bakvendtland» — eit leikespel av Alf Prøysen, dramatisert av Gudrun Waadeland. Regi: Rolf Daleng.

OSLO NYE TEATER:

«40 Karat» av Pierre Barrilet og Jean-Pierre Gredy.

Regi: Toralv Maurstad.

«En lykkelig begivenhet» av Slawomir Mrosek.

Regi: Per Theodor Haugen.

«Snushane» av Anthony Schaffer. Regi: Toralv Maurstad.

Barneteatret i Centralteatret:

«Kort og godt». Regi: Barthold Halle.

CENTRALTEATRET:

«Skjærgårdsflirt» av Giedon Wahlberg. Regi: Erik Lassen.

Er De i Bergen, kan De se disse forestillingene:

DEN NATIONALE SCENE:

Hovedscenen:

«Don Juan» av Molière. Regi: Otto Homlung.

«Schweyk i 2. verdenskrig» av Bertolt Brecht.

Regi: Wolfgang Pintzka.

«No, no Nanette!» av Vincent Youmans. Regi: Sven Henning.

Lille Scene:

«Dengang —.» av Harold Pinter. Regi: Sven Henning.

For barna:

«Taremareby» av Davik/Toms. Regi: Arne Jacobsen.

Er De i Trondheim, kan De se disse forestillingene:

TRØNDELAG TEATER:

Hovedscenen:

«Nok sex, takk!» av Anthony Marriott og Alistair Foot.

Regi: Håkon Qviller.

«Det gode menneske fra Sezuan» av Bertolt Brecht.

Regi: Kurt-Olof Sundström.

Teaterloftet:

«Lille Eyolf» av Henrik Ibsen. Regi: Otto Homlung.

For barna:

«PANG-PANG» av Ingrid Sylvan-Reuterskiold. Regi: Randi Baalsrud.

Er De i Stavanger, kan De se disse forestillingene:

ROGALAND TEATER:

«Onkel Vanja» av Anton Tsjekov. Regi: Sam Besekow.

«Hvem er Ernest?» av Oscar Wilde. Regi: Merete Skavlan.

«Pengene ligger i banken» av Curth Flatow.

Regi: Arne Thomas Olsen.

For barna:

«Askepott og Lillemus-Mei» av Bjørn Endreson.

Regi: Sverre Bentzen.

STATENS TEATERSKOLE:

Dagens teater har stort behov for unge skuespillere. Statens Teaterskole gir en solid grunnutdannelse for skuespilleryrket. Skolen er 3-årig, og opptaksprøver holdes hvert år i juni måned. Søknadsfrist ca. 1. mai. Lån og stipend.

Skriv eller ring skolen for nærmere opplysninger.

STATENS TEATERSKOLE, Sørkedalsveien 106, Oslo 3.
Tlf. 14 05 39.

Riksteatret har utarbeidet en studieveiledning til «Jan Palach», som De kan få tilsendt gratis, enkeltvis eller i sett.

Programredaktør: ANNE MIDGAARD

Fotograf: HARALD MEDBØE. Bildene til programmet er tatt under arbeidsprøver.

Trykk: Enersens Trykkeri a.s, Oslo 1.

RIKSTEATRETS STYRE:

Bonde Einar Hovdhaugen, formann, Venabygd. Stortingsrepresentant Per Magnus Karstensen, viseformann, Selfors. Forfatterinnen Ebba Haslund, Blommenholm. Lærer Liv Midttun, Gol. Magister Gunnar Magnus, Asker.

Varamenn: Kjøpmann Petter Pettersson, Molde. Skolestyrer Mathias Skrede, Ulset i Åsane. Skuespilleren Pål Bucher Skjønberg, Haslum. Fru Randi Nilssen, Tromsø. Fru Ragnhild Aasberg, Dagali.

ADMINISTRASJON:

Teatersjef Eivind Hjelmtveit. Organisasjonssjef Rolf Falkenberg Smith. Kontorsjef Knut Vigar Hansen. Produksjonsleder Erik Frisch. Salgskonsulent Arvid Storm Torstensen. Pressesekretær Anne Midgaard. Skolesekretær Borghild Manheim. Kunstnerisk konsulent Gudrun Waadeland.

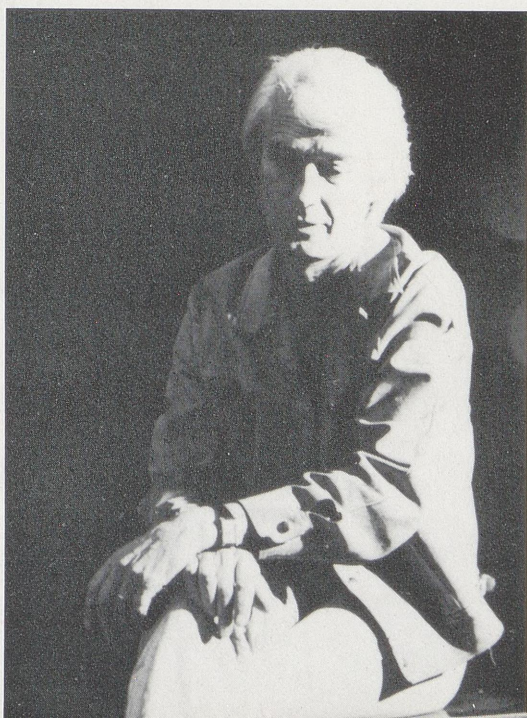

DEN FORHENVÆRENDE

PIKEN

FORFATTEREN

Jan Palach : av Erwin Syl

21g011081